

Ortaköy cemi- yet ilmiyesi

Yazan : Reşat Ekrem Koçu

Ortaköy

KINCI Mahmut devrinde, Türk gençlerine, medreselerde temin edilemiyen yüksek riyaziye, tarih ve edebiyat tarihi ile farsça ve fransızca gibi yabancı diller öğretmek üzere devrin güzide münevverlerinden Şıkkısâlis defterdarı İsmail Ferruh Efendi, Mekke Kadılığı pâyeli ulemadan Vakânüvis Şâni Zade Mehmet Ataulah Efendi, Anadolu Kazaskeri pâyeli Melek Paşa Zade Abdülkadir Bey ve yârânı tarafından kurulmuş akademik bir cemiyetir. Ekseriya İsmail Ferruh Efendi'nin Ortaköydeki yalısında toplanırlardı. Cemiyetin başlıca gayesi aile durumu tahsiline imkân vermeyen zekî, okumağa hevesli çocuklara ve gençlere yardım edip tahsilini temin etmek, onları kendi aralarında tertip edilen ilmi toplantılarda bulundurup fikren yükseltmekti. Devrinin en kıymetli hekimlerinden ve bilgisi sağlam ve derin riyaziye ellerinden olan Şâni Zade, yüksek riyaziye, tabiiye ve tıp dersleri verirdi.

Ferruh Efendi, bir ara Londra elçiliğinde bulunmuş, fevkalâde bir talâkat ile geniş bir tefekkür hürriyetine sahip, Cevdet Paşanın tabiri ile dört taraftı mamur bir zattı, zekâ ve seciyesine güvendiği gençlere tarih ve edebiyat talim ederdi. Çocukluğundan beri Ferruh Efendi kapısından yetişmiş Efendi farsça öğretirdi. Asrın büyük İslâm Filozoflarından Beşîktaşlı Kethüda Zade Efendi haftada iki gün cemiyete gelir, felsefi ve edebî sohbet ve münakaşalarda bulunurdu. Talime kudreti olmıyan, fakat liberal düşünceli bir ilim ve maârif muhibbi olan Abdülkadir Bey de cemiyetin idare işleriyle uğraşırdı. Bu cemiyeti ilmiyenin bütün masrafları da azasının vermeği taahhüt ettikleri paralarla karşılanırdı; azalar, giriştikleri işin ulviyet ve ehemmiyetine o kadar kuvvetle inanmışlardı ki taşraya memuriyetle gidenler bile taahhütlerini muntazaman gönderirdi.

Ortaköy cemiyetinin bilhassa haftalık toplantıları pek cazip olurdu. Bir hafta Türk dîvan şîrinden nefis, müstesna mısralar toplamaya karar vermişlerdi. Azalar, derledikleri mısraları birer kâğıda yazıp cemiyete vermişler, diğer bir toplantıda bunlar okunmuş, rey'e konmuş ve :

Bugün şâdım ki yâr ağıar benimçün
mısralı birincilliği kazanmıştı. M.İ.İ. kütüphanemizdeki "Nevadirül âsar", Ortaköy Cemiyeti ilmiyesinde zaman zaman okunmuş şîrlerin toplanıp basılması vücade gelmiş bir eserdir. Geçen asır sonlarının namî şairlerinden Safvet Efendi de bu cemiyetin himaye edip yetiştirdiği gençlerdendi.

Türkiye Maarif Tarihinde parlak bir yeri olan bu cemiyet Hakimbaşı Behçet Efendi'nin Şâni Zadeye olan şahsî kinine kurban olup dağıtıldı.

Behçet Efendi Şâni Zadeye rakıp gözü ile bakardı, aradaki söz taşıyıcılar da bu iki münevver adamı yekdiğerinin can düşmanı haline getirmişlerdi.

Behçet efendi Fransızların Mısır istilâsı üzerine yazılmış arapça bir eser tercüme etmişti; Şâni Zade'nin vakânüvisliğine karşı o da bir müverrih edası takınmıştı ;Şair İzzet Molla da bir mecliste:

— Erkânı devletin halîne bakır,
bir müverrihi Hekimbaşı, bir hekim
mi de vakânüvis yaptılar" diye bir
nükte savurmuştu. Bu sözde halk ağzına Şâni Zade'nin olarak düştü. İzzet Molla her ne kadar:

— O sözü ben söyledim!

Molla da bir mecliste:
medi. Behçet Efendi'nin Şâni Zadeye amansız husumeti buradan başladır. Bir müddet sonra Şâni Zade ağzından:

— Behçet Efendi Hakimbaşı ise diye gördüyse de, İsnadı düzeltilmeye bir söz daha yayılınca, bunu bir hakaret telâkki eden hakimbaşı hükümdar üzerindeki nüfuzunu kullanarak Ata Efendiyl vakânüvislikten azlettirdi. Fakat kendisini hasmına vurduğu bu darbe ile de tatmin edemedi. Yeniçeri ocağının lâğvı ile bektâşiler aleyhinde şiddetli tedbirlerin alındığını, birçok meşhur tekkelerin kapatılarak bektâşi şeyhlerinin müridleri ile beraber sürgüne gönderildiği sıralarda, Ortaköy cemiyeti yâranına da Bektâşilik İsnad etti;

Cemiyeti ilmiyeye, gençleri dalâlete sevk ederek ahlâklarını ifsad eden bir yer gibi ağır bir leke stıvandı. 1241 zilhiccesinde İsmail Ferruh Bursaya, Şâni Zade Menemene, Abdülkadir Bey de Manisaya sürgün edilerek Ortaköy cemiyeti ilmiyesi dağıtıldı. İsmail Ferruh Efendi, o sıralarda "Tefsiri mevakib" adındaki meşhur eserini telif ile meşguldü, ulemadan şefaathçılar çıkararak, menasını Bursadan Kadıköyüne tahvil ettirdiler.

REŞAD EKREM KOÇU

Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği
Taha Toros Arşivi

4 0 0 1 3 0 0 9 9 0 0 6